

Revista

de Arheologie, Antropologie
și Studii interdisciplinare

Journal of Archaeology, Anthropology
and Interdisciplinary Studies

In Memoriam
Valentin Mircea Dumitrașcu (1978-2024)

6

2024

Dr. Angela SIMALCSIK, editor responsabil (Republica Moldova, România)

Dr. Bianca PREDĂ-BĂLĂNICĂ (Finlanda, România)

Dr. Daniel GARVĂN (România)

Dr. Cristian Eduard ȘTEFAN (România)

Dr. Denis TOPAL (Republica Moldova)

COLEGIUL DE REDACȚIE/PEER-REVIEW

Dr. Angela SIMALCSIK, redactor responsabil
(Republica Moldova, România)

Dr. Bianca PREDĂ-BĂLĂNICĂ (Finlanda)

Dr. Cristian Eduard ȘTEFAN (România)

Dr. Mircea ANGHELINU (România)

Dr. Mariana COCIERU (Republica Moldova)

Dr. Denis TOPAL (Republica Moldova)

Dr. Gabriel VASILE (România)

Dr. Cătălin-George FEDOR (România)

Dr. Ștefan HONCU (România)

Dr. Cristina-Elena CORDOȘ (România)

Dr. Vasile DIACONU (România)

Dr. Dmitriy KIRICENKO (Azerbaidjan)

Dr. Alexandru BERZOVAN (România)

Dr. Andrei COROBCEAN (Republica Moldova)

Dr. Raluca KOGĂLNICEANU (România)

Dr. George BODI (România)

Dr. Dorina ONICĂ (Republica Moldova)

Ion CIOBANU, secretar de redacție
(Republica Moldova)

Dr. Daniel GARVĂN (România)

Dr. Ștefan VASILE (România)

Dr. Lavinia GRUMEZA (România)

Dr. Robert Daniel SIMALCSIK

(Republica Moldova, România)

Dr. Roxana MUNTEANU (România)

Dr. Lucian MUNTEANU (România)

Dr. Andrei ASĂNDULESEI (România)

Dr. Vlad VORNIC (Republica Moldova)

Dr. Lilia DERGACIOVA (România)

Dr. Vitaliy S. SINIKA (Moldova)

Dr. doc. Oksana HRYTSYUTA (Ucraina)

Marian LIE (România)

Dr. Ioan Sebastian BRUMĂ (România)

Dr. Victor COJOCARU (România)

Dr. Bogdan-Stelian HAIDUC (România)

Dr. Bianca PREDĂ-BĂLĂNICĂ, concept grafic, traducere și consultanță pentru limba engleză, limba franceză și limba română (Finlanda)

Dr. Denis TOPAL, concept copertă (Republica Moldova)

Alexandru KOVÁCS, traducere și consultanță pentru limba engleză, limba franceză și limba germană (România)

Dr. Mihail BĂȚ, machetare și aranjare în pagină (Republica Moldova)

Colegiul de redacție nu răspunde de opiniile exprimate de autori.

Editorial board is not responsible for the opinions expressed by authors.

Toate lucrările publicate în Revista de Arheologie, Antropologie și Studii Interdisciplinare (RAASI) sunt recenzate de specialiști în domeniu (peer-reviewed journal).

Revista de Arheologie, Antropologie și Studii Interdisciplinare (RAASI) este publicația anuală a Rezervației Cultural-Naturale „Orheiul Vechi”, în colaborare cu Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale (ICBE) din Chișinău.

Revista de Arheologie, Antropologie și Studii Interdisciplinare (RAASI) este indexată în bazele de date internaționale [CEEOL](#), [ERIHPLUS](#) și [EBSCO](#).

Editare și tipar: Bons Offices

ISSN: 2587-3768

E-ISSN: 2587-3776

Chișinău 2024

Cuprins

STUDII // MATERIALE // NOTE

In memoriam

Valentin Mircea Dumitrașcu (25.12.1978 - 02.06.2024) 7

Ihor Pistruil

Flintknapping of the Upper Palaeolithic site Kaystrova Balka IV
Prelucrarea silexului în situl paleolitic superior Kaystrova Balka IV 11

David Baci, Daniel Garvăn

Analiza unui lot de faună precucuteniană de la Gherăseni-Movila Cremenea (județul Buzău)
Analysis of a Precucutenian faunal assemblage from Gherăseni-Movila Cremenea (Buzău County) 21

Cristian Eduard Ștefan

Notă asupra unor descoperiri preistorice de la Garvăn, județul Tulcea
Note on some prehistoric discoveries at Garvăn, Tulcea County 37

Constantin S. Nicolăescu-Plopșor

Raport asupra cercetărilor arheologice de la Perișor, Dolj
Report on archaeological research in Perișor, Dolj 49

Bianca Preda-Bălănică, Marius Bâsceanu, Angela Simalcsik, Daniel Garvăn

Notă asupra cercetărilor arheologice realizate de Constantin S. Nicolăescu-Plopșor în movilele funerare de la Perișor și Plenița (județul Dolj)
Note on the archaeological excavations conducted by Constantin S. Nicolăescu-Plopșor in burial mounds in Perișor and Plenița (Dolj County) 53

Dumitru Boghian, Sergiu-Constantin Enea, Sergiu Popovici,
Andrei Asăndulesei, Radu-Gabriel Părnău, Ion Ciobanu

Rezultatele investigațiilor interdisciplinare efectuate în tumulul T1 de la Târgu Frumos-Vest de oraș (județul Iași, România)
The results of the interdisciplinary investigations conducted in barrow T1 at Târgu Frumos-Vest de oraș (Iași County, Romania) 83

Angela Simalcsik, Robert Daniel Simalcsik, Serina Daniela Bobe, Maricela-Rebeca Cefalan, Alina-Georgiana Patriche	
Tumulul T1 de la Târgu Frumos-Vest de oraș (județul Iași, România). Date antropologice <i>Barrow T1 from Târgu Frumos-Vest de oraș (Iași County, Romania). Anthropological data</i>	131
Serghei Agulnicov	
Notă privind câteva date antropologice referitoare la mormintele Belozërka dintre Dunăre și Nistru <i>Note on some anthropological data relating to the Belozërka burials between the Danube and the Dniester</i>	155
Gabriel Mircea Talmațchi	
Despre câteva descoperiri de stateri târzii de tip Lysimachos din teritoriul istro-pontic <i>On some discoveries of late Lysimachos-type staters from the Istro-Pontic territory</i>	165
Lucian Munteanu, Adelina Picior	
Notă despre o monedă romană „reparată” <i>Note on a “repaired” Roman coin</i>	189
Vlad Vornic, Valeriu Bubulici	
O fibulă emailată romană descoperită în raionul Sîngerei (Republica Moldova) <i>A Roman enamel fibula from the Sîngerei district (Republic Of Moldova)</i>	199
Lavinia Grumeza, Adrian Ursuțiu, Cristina Tica, Ștefan Lipot	
Analiza și restaurarea unor piese de centură sarmatice descoperite recent în situl V Borș (județul Bihor) <i>Analysis and restoration of some recently discovered Sarmatian belt parts at the V Borș Site (Bihor County)</i>	207
Ana Honcu	
Cartarea descoperirilor ceramice romane din județul Iași, România. Stadiul actual al cercetărilor <i>Mapping of Roman ceramic finds from Iași County, Romania. Current state of research</i>	227
József Puskás	
New data on the absolute chronology of the Sântana de Mureș-Černjachov Culture in southeastern Transylvania (Covasna County, Romania) <i>Date noi privind cronologia absolută a culturii Sântana de Mureș-Černjachov în sud-estul Transilvaniei (județul Covasna, România)</i>	245

George-Dan Hânceanu, Andrei Baltag	
Sondajul arheologic din incinta Bisericii ortodoxe a satului Gherăești (județul Neamț)	
<i>The archaeological survey within the Orthodox Church of the village of Gherăești (Neamț County)</i>	253
Robert Daniel Simalcsik, Cătălin-George Fedor, Angela Simalcsik	
Cercetări de antropologie fizică și socială în localitatea Gherăești din județul Neamț	
<i>Physical and social anthropology research in the village of Gherăești in Neamț County</i>	289
Sergiu Suvac	
Prelucrarea artistică a pietrei în satele Rezervației Cultural-Naturale „Orheiul Vechi”	
<i>Artistic processing of stone in the villages of the “Orheiul Vechi” Cultural-Natural Reserve</i>	311
Cătălin-George Fedor	
Despre capitalul social într-o comunitate rurală moldovenească. Studiu de caz	
<i>About social capital in a Moldovan rural community. A case study</i>	329
RECENZII // PREZENTĂRI DE CARTE	
Sergiu Popovici, Angela Simalcsik, Ion Ciobanu, Serghei Agulnikov	
Turanicii în sudul Moldovei. O perspectivă arheologică și antropologică asupra înmormântărilor medievale și premoderne	
<i>Gabriel Vasile</i>	341
Norme de redactare / Publishing Rules	346

Despre câteva descoperiri de stateri târzii de tip Lysimachos din teritoriul istro-pontic

Gabriel Mircea Talmațchi¹

Rezumat. În deceniile șapte și opt ale secolului al XX-lea au fost efectuate în zona Dobrogei numeroase investiții necesare dezvoltării sistemului național de irigații. Astfel, au fost deschise șantiere ale Trustului de Construcții și Îmbunătățiri Funciare (Dobrogea), inclusiv în zona de sud-vest a teritoriului istro-pontic. Cu acest prilej, în situația lipsei reprezentanților muzeelor de arheologie de la Constanța și București, în zonele administrative ale localităților Coslugea, Dunăreni și Hațeg, au fost descoperite întâmplător numeroase vestigii arheologice de perioadă preromană. Printre acestea sunt de evidențiat și câțiva stateri postumi de tip Lysimachos. Respectiviele piese reflectă plata mercenariatului în cadrul elitei nobiliare getice dobrogene ca trupe ale lui Mithridates al VI-lea Eupator, în prima parte a secolului I î. Hr.

Cuvinte cheie: stater; Lysimach; sfârșitul secolului II-începutul secolului I î. Hr.; Dobrogea; populații locale.

On some discoveries of late Lysimachos-type staters from the Istro-Pontic territory. In the seventh and eighth decades of the 20th century, numerous investments necessary for the development of the national irrigation system were made in the Dobrudja region. Thus, construction sites of the Construction and Land Improvement Trust (Dobrudja) were opened, including in the southwestern area of the Istro-Pontic territory. On this occasion, in the absence of archaeology museum representatives from Constanța and Bucharest, numerous archaeological artefacts from the pre-Roman period were fortuitously discovered in the administrative areas of the localities of Coslugea, Dunăreni and Hațeg. Among these findings, several posthumous staters of the Lysimachos type are to be highlighted. The respective specimens reflect the payment of the mercenary within the Dobrudjan Getic noble elite as troops of Mithridates VI Eupator, during the first part of the 1st century BC.

Keywords: stater; Lysimachos; end of the 2nd century-beginning of the 1st century BC; Dobrudja; local populations.

¹ Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța, România; gtalmatchi@yahoo.com.

1. Introducere

În România, odată cu anii '50 ai secolului trecut, la nivel național, se trece la reorganizarea și amenajarea teritoriului rural din punct de vedere administrativ și economic, de impunere a noilor structuri comuniste populare prin măsuri organizatorice (colectivizarea forțată prin confiscarea loturilor de pământ în proprietate privată în anii 1949-1962, crearea de GAC – gospodării agricole colective și GAS – gospodării agricole de stat, apoi CAP – Cooperative Agricole de Producție și IAS – Întreprinderi Agricole de Stat) și represive (crearea unui regim de teroare în viața satelor prin intervențiile Securității statului și ale Miliției populare). În Dobrogea, odată cu finalizarea acestei etape, în anii '60-'80, s-a trecut la construirea unui sistem național de irigații necesar pentru obținerea unor rezultate superioare în agricultura modernă. Astfel, în perioada anilor 1965-1989, au fost amenajate pentru irigat peste 581 de mii ha (https://www.ziuaconstanta.ro/images/stories/2010/05/online/pdf/irigaiile_n_dobrogea.pdf).

Acest sistem de irigații a fost dezvoltat mult mai timid și după 1989, în prima jumătate a anilor '90 ai secolului trecut. Apoi a urmat devalizarea și degradarea infrastructurii de aducțiune și distribuție a apei, de la stațiile gigant de pompare la conductele de transport al apei. Pe lângă uzura fizică și morală a componentelor de bază, s-au adăugat sustragerile de mari proporții pentru fier vechi.

Toate aceste lucrări destinate dezvoltării sistemului național de irigații din Dobrogea s-au efectuat prin Trustul de Construcții și Îmbunătățiri Funciare Constanța (TCIF), mai ales începând cu anii '70 și mai ales în anii '80, fără prezența arheologilor de la Constanța sau de la București. Zona afectată din punct de vedere al patrimoniului cultural arheologic național a fost cea din partea de sud și sud-vest a teritoriului istro-pontic (vezi în acest sens terasa Rasova-Vederoasa). Toate aceste intervenții au răscolit la propriu multe dintre ariile arheologice cunoscute și mai puțin cunoscute de la acel moment.

Din nefericire, cele mai multe dintre solicitările de intervenție arheologică din partea autorităților locale veneau tardiv (atunci când totuși existau), după o bună perioadă de timp de la începerea lucrărilor de introducere a unor conducte de mari diametre, de realizare a canalelor și de construcție a unor stații gigantice de pompare. Răgazul consistent dintre intervențiile mecanizate și apariția propriu-zisă a arheologilor (dacă mai ajungeau) au expus siturile respective (așezări, necropole sau noi spații pur și simplu necunoscute din punct de vedere arheologic) la distrugeri ireparabile. Astfel, s-au creat premisele înstrăinării unor descoperiri, cărora li s-a pierdut urma și care nu au fost semnalate arheologilor sau altor organe competente. Trebuie precizat faptul că, spre deosebire de timpurile prezente, atunci legislația nu impunea o cercetare prealabilă a zonei care urma să

fie afectată de excavări, iar anunțurile autorităților centrale politice și industriale nu erau obligatorii. După mijlocul anilor '80 lucrurile s-au mai îmbunătățit ușor, fiind asigurată măcar o supraveghere arheologică permanentă, respectiv în unele puncte făcându-se cercetări arheologice restrânse în paralel cu desfășurarea lucrărilor industriale respective (vezi situația pe traseul Canalului Dunăre-Marea Neagră).

Chiar dacă exista speranța ca ceea ce era mai important ca vestigii antice să ajungă totuși, pe diferite căi, în colecțiile de stat (prin donații, confiscări, vânzări directe către muzeele abilitate), unele piese s-au transformat probabil în „suvenire” pentru muncitorii și inginerii implicați în activitățile lor curente. Spre exemplu, exista o practică în epocă ca personalități ale intelectualității constănțene „să păstreze pentru posteritate un număr relativ de monumente provenind din câmpurile funerare ale cetății Tomis” (conform Chera 1999, p. 7-8), fapt întâmplat și la Kallatis (vezi Canarache 1969, p. 28). Ulterior, aceste bunuri culturale, în mod inevitabil, au fost moștenite în familiile respective, odată cu decesul celor inițial implicați, „circulând” de la o persoană la alta. Noii posesori, de cele mai multe ori, doreau să renunțe la deținerea lor, întrucât nu mai erau legați sentimental de acestea sau încercau vânzarea lor pentru a fi obținute diverse sume de bani. Aceste situații ne-au prilejuit absolut prin hazard recuperarea câtorva secvențe importante privind o altă pagină din istoria monetară preromană din spațiul vest-pontic. Astăzi publicăm situația unor astfel de descoperiri fortuite, provenind de pe urma șantierelor de îmbunătățiri funciare, dar care au fost declarate inițial ca fiind descoperite în anii '90².

În continuare vor fi prezentați 15 stateri descoperiți întâmplător în sud-vestul teritoriului istro-pontic (patru de la Coslugea, com. Lipnița, jud. Constanța, șapte de la Dunăreni, com. Aliman, jud. Constanța și patru de la Hațeg, com. Adamclisi, jud. Constanța), care prezintă în formă prescurtată pe revers numele coloniilor

² Sondarea autenticității unor piese și dorința de vânzare a făcut ca stateri târzii de tip Lysimachos să ajungă în atenția cabinetului numismatic al muzeului constănțean în perioada anilor 1994-1999 (aceștia ajungeau la verificarea membrilor cabinetului numismatic la solicitarea directorului instituției de la acel moment, prof. univ. dr. Adrian Rădulescu). Asupra unora dintre „descoperiri” ne-am păstrat rezerva cuvenită, întrucât informațiile respective nu păreau în totalitate veridice, fiind foarte greu de verificat. Ne-am oprit asupra celor la care, întâmplător, puteam beneficia de un complex de împrejurări care să certifice din mai multe direcții aceste descoperiri fortuite (de asemenea, au putut fi măsurate, cântărite și fotografiate). Fiind vorba de piese de aur, deținătorii, din teamă, inițial au declarat descoperirea lor în anii 1994-1995 și 1996-1997. De fapt, descoperirile au fost făcute în anii '80, în contextul șantierelor deschise pentru dezvoltarea sistemului de irigații din Dobrogea, după cum s-a aflat ulterior. Aceste descoperiri le-am mai menționat pe scurt, cu o altă ocazie, conform cu anii indicați inițial (Talmațchi 2023a, p. 66, 103), ca fiind din ultimul deceniu al secolului al XX-lea (când, de fapt, au fost prezentate la muzeu spre identificare). Din cauza sumelor importante care corespundeau valorii unor astfel de exemplare, piesele nu au mai fost achiziționate de Muzeul de Istorie Națională și Arheologie din Constanța, deși s-a cerut și ajutorul financiar al Consiliului Județean Constanța, având în vedere importanța lor. Ulterior piesele au luat calea unor colecții private, care s-au dispersat la un moment dat, odată cu decesul respectivilor colecționari.

Istros, Tomis și Kallatis. Nu credem că mai trebuie să insistăm asupra necesității publicării lor în scopul introducerii în circuitul științific național și internațional, având în vedere totuși raritatea prezenței lor în descoperirile din Dobrogea și nu numai. În acest sens menționăm un unic tezaur cunoscut până în prezent ca fiind descoperit în Dobrogea, în anii '90 ai secolului trecut, menționat fie în apropiere de Tomis, fie la nord de Mangalia, fie la Cumpăna (jud. Constanța) (Custurea, Talmațchi 2011, p. 188, nr. 35, 396-397, nr. XVII; Talmațchi 2023b, p. 670).

2. Catalog

Locul descoperirii: Coslugea

Monetărie Kallatis

1.AU (stater); 12h; 8,27 g; 20 × 19,5 mm (**Fig. 1/1**).

Avers: Capul diademat al lui Alexandru cel Mare, văzut din profil, orientat spre dreapta; poartă o diademă împodobită cu coarnele zeului Amon.

Revers: Zeița Pallas Athena stând pe un tron, orientată spre stânga; pe cap poartă o cască corintiană; în mâna dreaptă ține o Nike cu aripile deschise prezentând o cunună; cu mâna stângă sprijină un scut rezemat de tron; în spatele zeiței apare o lance așezată în poziție oblică; este îmbrăcată într-un himation; în exergă apare un trident între doi delfini, culcat, orientat spre stânga; sub brațul întins al Athenei, în partea stângă a câmpului monetar, inițialele magistratului monetar H și P în ligatură și O (HPO); sub tron **KAA**; legenda **ΒΑΣΙΛΕΩΣ/ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ** (pentru descrierea aversului și reversului staterilor postumi de tip Lysimachos din Kallatis, vezi în continuare la Iliescu 2000, p. 379; Martini, Vismara 1996, p. 109; Preda 1998, p. 112).

Stare de conservare relativ bună.

Referință: Müller 1858, pl. VI, nr. 265; Pick 1898, p. 106, nr. 258; Poenaru Bordea 1974, p. 109, nr. 81; De Callataÿ 1995b, p. 41-42; 1997, p. 140; Vilcu, Isvoranu, Nicolae 2006, p. 65, nr. 62; Petac 2005, p. 17, nr. 66; Preda, Petac 2006, p. 35-36, nr. 126-128.

2.AU (stater); 12h; 8,23 g; 19,6 × 18,4 mm (**Fig. 1/2**).

Avers: Capul diademat al lui Alexandru cel Mare, văzut din profil, orientat spre dreapta; poartă o diademă împodobită cu coarnele zeului Amon.

Revers: Zeița Pallas Athena stând pe un tron, orientată spre stânga; pe cap poartă o cască corintiană; în mâna dreaptă ține o Nike cu aripile deschise prezentând o cunună; cu mâna stângă sprijină un scut rezemat de tron; în spatele zeiței apare o lance așezată în poziție oblică; este îmbrăcată într-un himation; în exergă apare un

Fig. 1. Stateri postumi din tipul Lysimachos descoperiți la Coslugea.
Fig. 1. Posthumous staters of the Lysimachos type discovered at Coslugea.

trident între doi delfini, culcat, orientat spre stânga; sub brațul întins al Athenei, în partea stângă a câmpului monetar, inițialele magistratului monetar H și P în ligatură și A (HPA); sub tron **KAA**; legenda **ΒΑΣΙΛΕΩΣ/(Λ)ΥΣΙΜΑΧΟΥ**.

Stare de conservare bună.

Referință: Müller 1858, pl. VI, nr. 267; Pick 1898, p. 106, nr. 259; De Callataș 1995b, p. 42; 1997, p. 140.

3.AU (stater); 11h; 8,25 g; 18,5 × 18 mm (**Fig. 1/3**).

Avers: Capul diademat al lui Alexandru cel Mare, văzut din profil, orientat spre dreapta; poartă o diademă împodobită cu coarnele zeului Amon.

Revers: Zeița Pallas Athena stând pe un tron, orientată spre stânga; pe cap poartă o cască corintiană; în mâna dreaptă ține o Nike cu aripile deschise prezentând o cunună; cu mâna stângă sprijină un scut rezemat de tron; în spatele zeiței apare o lance așezată în poziție oblică; este îmbrăcată într-un himation; în exergă apare un trident între doi delfini, culcat, orientat spre stânga; sub brațul întins al Athenei, în partea stângă a câmpului monetar, inițialele magistratului monetar **CΩ**; sub tron **KAA**; legenda **ΒΑΣΙΛΕΩΣ/(Λ)ΥΣΙΜΑΧΟΥ**.

Stare de conservare relativ bună.

Referință: Müller 1858, pl. VI, nr. 263; Pick 1898, p. 106, nr. 260; De Callataș 1995b, p. 42; 1997, p. 140; SNG XI, pl. V, nr. 103-104 (90-70 î. Hr.).

Monetărie Tomis

4.AU (stater); 12h; 8,26 g; 20 × 19 mm (**Fig. 1/4**).

Avers: Capul diademat al lui Alexandru cel Mare, văzut din profil, orientat spre dreapta; poartă o diademă împodobită cu coarnele zeului Amon.

Revers: Zeița Pallas Athena stând pe un tron, orientată spre stânga; pe cap poartă o cască corintiană; în mâna dreaptă ține o Nike cu aripile deschise prezentând o cunună; cu mâna stângă sprijină un scut rezemat de tron; în spatele zeiței apare o lance așezată în poziție oblică; este îmbrăcată într-un himation; în exergă apare un trident între doi delfini, culcat, orientat spre stânga; sub brațul întins al Athenei, în partea stângă a câmpului monetar, inițialele magistratului monetar ΘΕΜ; sub tron ΤΟ; legenda ΒΑΣΙΛΕΩΣ/ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ (pentru descrierea aversului și reversului staterilor postumi de tip Lysimachos din Tomis, vezi în continuare la Regling 1910, p. 605-606, 649-653, nr. 2471-2486; Preda 1998, p. 112).

Stare de conservare foarte bună.

Referință: Müller 1858, pl. VI, nr. 273; Regling 1910, p. 651-652, nr. 2480; De Callataÿ 1995b, p. 40-41; 1997, p. 141-142; Preda, Petac 2006, p. 37, nr. 134-135; Vilcu, Isvoranu, Nicolae 2006, p. 75, nr. 119 (pentru prescurtare nume magistrat monetar, la noi nu este un fals monetar).

Locul descoperirii: Dunăreni**Monetărie Kallatis**

5.AU (stater); 12h; 8,27 g; 20 × 19,3 mm (**Fig. 2/5**).

Avers: Capul diademat al lui Alexandru cel Mare, văzut din profil, orientat spre dreapta; poartă o diademă împodobită cu coarnele zeului Amon.

Revers: Zeița Pallas Athena stând pe un tron, orientată spre stânga; pe cap poartă o cască corintiană; în mâna dreaptă ține o Nike cu aripile deschise prezentând o cunună; cu mâna stângă sprijină un scut rezemat de tron; în spatele zeiței apare o lance așezată în poziție oblică; este îmbrăcată într-un himation; în exergă apare un trident între doi delfini, culcat, orientat spre stânga; sub brațul întins al Athenei, în partea stângă a câmpului monetar, inițialele magistratului monetar CA cu o linie deasupra lor; sub tron ΚΑΛ; legenda ΒΑΣΙΛΕΩΣ/(Λ)ΥΣΙΜΑΧΟΥ.

Stare de conservare relativ bună.

Referință: Müller 1858, pl. VI, nr. 261; Pick 1898, p. 106, nr. 264; De Callataÿ 1995b, p. 41; 1997, p. 139; Preda, Petac 2006, p. 35, nr. 125.

6.AU (stater); 12h; 8,21 g; 19 × 18,5 mm (**Fig. 2/6**).

Avers: Capul diademat al lui Alexandru cel Mare, văzut din profil, orientat spre dreapta; poartă o diademă împodobită cu coarnele zeului Amon.

Fig. 2. Stateri postumi din tipul Lysimachos descoperiți la Dunăreni.
Fig. 2. Posthumous staters of the Lysimachos type discovered at Dunăreni.

Revers: Zeița Pallas Athena stând pe un tron, orientată spre stânga; pe cap poartă o cască corintiană; în mâna dreaptă ține o Nike cu aripile deschise prezentând o cunună; cu mâna stângă sprijină un scut rezemat de tron; în spatele zeiței apare o lance așezată în poziție oblică; este îmbrăcată într-un himation; în exergă apare un trident între doi delfini, culcat, orientat spre stânga; sub brațul întins al Athenei, în partea stângă a câmpului monetar, inițialele magistratului monetar H și P în ligatură și O (HPO); sub tron KAA; legenda ΒΑΣΙΛΕΩΣ/ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ.

Stare de conservare relativ bună.

Referință: Müller 1858, pl. VI, nr. 265; Pick 1898, p. 106, nr. 258; Poenaru Bordea 1974, p. 109, nr. 81; De Callataÿ 1995b, p. 41-42; 1997, p. 140; Petac 2005, p. 17, nr. 66; Preda, Petac 2006, p. 35-36, nr. 126-128; Vilcu, Isvoranu, Nicolae 2006, p. 65, nr. 62.

7.AU (stater); 11h; 8,24 g; 19,5 × 18,5 mm (**Fig. 2/7**).

Avers: Capul diademat al lui Alexandru cel Mare, văzut din profil, orientat spre dreapta; poartă o diademă împodobită cu coarnele zeului Amon.

Revers: Zeița Pallas Athena stând pe un tron, orientată spre stânga; pe cap poartă o cască corintiană; în mâna dreaptă ține o Nike cu aripile deschise prezentând o cunună; cu mâna stângă sprijină un scut rezemat de tron; în spatele zeiței apare o lance așezată în poziție oblică; este îmbrăcată într-un himation; în exergă apare un trident între doi delfini, culcat, orientat spre stânga; sub brațul întins al Athenei, în partea stângă a câmpului monetar, inițialele magistratului monetar H și P în ligatură și O (HPO); sub tron KAA; legenda ΒΑΣΙΛΕΩΣ/ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ.

Stare de conservare relativ bună.

Referință: Müller 1858, pl. VI, nr. 265; Pick 1898, p. 106, nr. 258; Poenaru Bordea 1974, p. 109, nr. 81; De Callataÿ 1995b, p. 41-42; 1997, p. 140; Petac 2005, p. 17, nr. 66; Preda, Petac 2006, p. 35-36, nr. 126-128; Vilcu, Isvoranu, Nicolae 2006, p. 65, nr. 62.

8.AU (stater); 12h; 8,17 g; 19 × 18,5 mm (**Fig. 2/8**).

Avers: Capul diademat al lui Alexandru cel Mare, văzut din profil, orientat spre dreapta; poartă o diademă împodobită cu coarnele zeului Amon.

Revers: Zeița Pallas Athena stând pe un tron, orientată spre stânga; pe cap poartă o cască corintiană; în mâna dreaptă ține o Nike cu aripile deschise prezentând o cunună; cu mâna stângă sprijină un scut rezemat de tron; în spatele zeiței apare o lance așezată în poziție oblică; este îmbrăcată într-un himation; în exergă apare un trident între doi delfini, culcat, orientat spre stânga; sub brațul întins al Athenei, în partea stângă a câmpului monetar, inițialele magistratului monetar CW; sub tron KAA; legenda ΒΑΣΙΛΕΩΣ/(Λ)ΥΣΙΜΑΧΟΥ.

Stare de conservare relativ bună.

Referință: Müller 1858, pl. VI, nr. 263; Pick 1898, p. 106, nr. 260; De Callataÿ 1995b, p. 42; 1997, p. 140; SNG XI, pl. V, nr. 103-104 (anii 90-70 î. Hr.).

Monetărie Tomis

9.AU (stater); 1h; 8,30 g; 20 × 18,5 mm (**Fig. 2/9**).

Avers: Capul diademat al lui Alexandru cel Mare, văzut din profil, orientat spre dreapta; poartă o diademă împodobită cu coarnele zeului Amon; în partea stângă a câmpului monetar, o globulă.

Revers: Zeița Pallas Athena stând pe un tron, orientată spre stânga; pe cap poartă o cască corintiană; în mâna dreaptă ține o Nike cu aripile deschise prezentând o cunună; cu mâna stângă sprijină un scut rezemat de tron; în spatele zeiței apare o lance așezată în poziție oblică; este îmbrăcată într-un himation; în exergă apare un trident între doi delfini, culcat, orientat spre stânga; sub brațul întins al Athenei, în partea stângă a câmpului monetar, inițialele magistratului monetar ΔΙΟ; sub tron ΤΟ; legenda ΒΑΣΙΛΕΩΣ/ΛΥΣΙΜΑΧΟ(Υ); sub numele magistratului monetar, o globulă.

Stare de conservare relativ bună.

Referință: Müller 1858, pl. VI, nr. 277; Regling 1910, p. 650, nr. 2476; De Callataÿ 1995b, p. 40; 1997, p. 141; Petac 2005, p. 32, nr. 233; Preda, Petac 2006, p. 37, nr. 132; Vilcu, Isvoranu, Nicolae 2006, p. 65, nr. 56; SNG XI, pl. XIII, nr. 286.

10.AU (stater); 12h; 8,29 g; 20 × 19,5 mm (**Fig. 2/10**).

Avers: Capul diademat al lui Alexandru cel Mare, văzut din profil, orientat spre dreapta; poartă o diademă împodobită cu coarnele zeului Amon.

Revers: Zeița Pallas Athena stând pe un tron, orientată spre stânga; pe cap poartă o cască corintiană; în mâna dreaptă ține o Nike cu aripile deschise prezentând o cunună; cu mâna stângă sprijină un scut rezemat de tron; în spatele zeiței apare o lance așezată în poziție oblică; este îmbrăcată într-un himation; în exergă apare un trident între doi delfini, culcat, orientat spre stânga; sub brațul întins al Athenei, în partea stângă a câmpului monetar, inițialele magistratului monetar ΘΕΜ; sub tron ΤΟ; legenda ΒΑΣΙΛΕΩΣ/ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ.

Stare de conservare relativ bună.

Referință: Müller 1858, pl. VI, nr. 273; Regling 1910, p. 651-652, nr. 2480; De Callataÿ 1995b, p. 40-41; 1997, p. 141; Preda, Petac 2006, p. 37, nr. 134-135; Vilcu, Isvoranu, Nicolae 2006, p. 75, nr. 119 (pentru prescurtare nume magistrat monetar, la noi nu este un fals).

11.AU (stater); 11h; 8,28 g; 19,5 × 18,7 mm (**Fig. 2/11**).

Avers: Capul diademat al lui Alexandru cel Mare, văzut din profil, orientat spre dreapta; poartă o diademă împodobită cu coarnele zeului Amon.

Revers: Zeița Pallas Athena stând pe un tron, orientată spre stânga; pe cap poartă o cască corintiană; în mâna dreaptă ține o Nike cu aripile deschise prezentând o cunună; cu mâna stângă sprijină un scut rezemat de tron; în spatele zeiței apare o lance așezată în poziție oblică; este îmbrăcată într-un himation; în exergă apare un trident între doi delfini, culcat, orientat spre stânga; sub brațul întins al Athenei, în partea stângă a câmpului monetar, inițialele magistratului monetar ΘΕΜ; sub tron ΤΟ; legenda ΒΑΣΙΛΕΩΣ/ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ.

Stare de conservare relativ bună.

Referință: Müller 1858, pl. VI, nr. 273; Regling 1910, p. 651-652, nr. 2480; De Callataÿ 1995b, p. 40-41; 1997, p. 141; Preda, Petac 2006, p. 37, nr. 134-135; Vilcu, Isvoranu, Nicolae 2006, p. 75, nr. 119 (pentru prescurtare nume magistrat monetar, nu este un fals).

Locul descoperirii: Hațeg

Monetărie Istros

12.AU (stater); 12h; 8,18 g; 20 mm (**Fig. 3/12**).

Avers: Capul diademat al lui Alexandru cel Mare, văzut din profil, orientat spre dreapta; poartă o diademă împodobită cu coarnele zeului Amon.

Revers: Zeița Pallas Athena stând pe un tron, orientată spre stânga; pe cap poartă o cască corintiană; în mâna dreaptă ține o Nike cu aripile deschise prezentând o cunună; cu mâna stângă sprijină un scut rezemat de tron; în spatele zeiței apare o lance așezată în poziție oblică; este îmbrăcată într-un himation; în exergă apare un trident între doi delfini, culcat, orientat spre stânga; sub brațul întins al Athenei, în partea stângă a câmpului monetar, inițialele magistratului monetar ΔΙ; sub tron ΙΣ; legenda ΒΑΣΙΛΕΩΣ/ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ (descrierea preluată de la De Callataÿ 1997, p. 139).

Stare de conservare bună.

Referință: Müller 1858, pl. VI, nr. 285; Pick 1898, p. 170, nr. 482; De Callataÿ 1995b, p. 39-40; 1997, p. 139; Preda, Petac 2006, p. 37, nr. 134-135.

13.AU (stater); 12h; 8,23 g; 20 × 19,6 mm (**Fig. 3/13**).

Avers: Capul diademat al lui Alexandru cel Mare, văzut din profil, orientat spre dreapta; poartă o diademă împodobită cu coarnele zeului Amon.

Revers: Zeița Pallas Athena stând pe un tron, orientată spre stânga; pe cap poartă o cască corintiană; în mâna dreaptă ține o Nike cu aripile deschise prezentând o cunună; cu mâna stângă sprijină un scut rezemat de tron; în spatele zeiței apare o lance așezată în poziție oblică; este îmbrăcată într-un himation; în exergă apare un trident între doi delfini, culcat, orientat spre stânga; sub brațul întins al Athenei, în partea stângă a câmpului monetar, inițialele magistratului monetar ΔΙ; sub tron ΙΣ; legenda ΒΑΣΙΛΕΩΣ/ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ (descrierea preluată de la De Callataÿ 1997, p. 139).

Stare de conservare foarte bună.

Referință: Müller 1858, pl. VI, nr. 285; Pick 1898, p. 170, nr. 482; De Callataÿ 1995b, p. 39-40; 1997, p. 139; Preda, Petac 2006, p. 37, nr. 134-135.

Fig. 3. Stateri postumi din tipul Lysimachos descoperiți la Hațeg.
Fig. 3. Posthumous staters of the Lysimachos type discovered at Hațeg.

Monetărie Tomis

14.AU (stater); 12h; 8,30 g; 20 × 19,6 mm (Fig. 3/14).

Avers: Capul diademat al lui Alexandru cel Mare, văzut din profil, orientat spre dreapta; poartă o diademă împodobită cu coarnele zeului Amon.

Revers: Zeița Pallas Athena stând pe un tron, orientată spre stânga; pe cap poartă o cască corintiană; în mâna dreaptă ține o Nike cu aripile deschise prezentând o cunună; cu mâna stângă sprijină un scut rezemat de tron; în spatele zeiței apare o lance așezată în poziție oblică; este îmbrăcată într-un himation; în exergă apare un trident între doi delfini, culcat, orientat spre stânga; sub brațul întins al Athenei, în partea stângă a câmpului monetar, inițialele magistratului monetar ΘΕΜ; sub tron ΤΟ; legenda ΒΑΣΙΛΕΩΣ/ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ.

Stare de conservare relativ bună.

Referință: Müller 1858, pl. VI, nr. 273; Regling 1910, p. 651-652, nr. 2480; De Callataÿ 1995b, p. 40-41; 1997, p. 141, anii 90-80 î. Hr.; Preda, Petac 2006, p. 37, nr. 134-135; Vilcu, Isvoranu, Nicolae 2006, p. 75, nr. 119 (pentru prescurtare nume magistrat monetar, la noi nu este un fals).

15.AU (stater); 12h; 8,23 g; 20 × 19,2 mm (**Fig. 3/15**).

Avers: Capul diademat al lui Alexandru cel Mare, văzut din profil, orientat spre dreapta; poartă o diademă împodobită cu coarnele zeului Amon.

Revers: Zeița Pallas Athena stând pe un tron, orientată spre stânga; pe cap poartă o cască corintiană; în mâna dreaptă ține o Nike cu aripile deschise prezentând o cunună; cu mâna stângă sprijină un scut rezemat de tron; în spatele zeiței apare o lance așezată în poziție oblică; este îmbrăcată într-un himation; în exergă apare un trident între doi delfini, culcat, orientat spre stânga; sub brațul întins al Athenei, în partea stângă a câmpului monetar, inițialele magistratului monetar **ΘΕΜ**; sub tron **ΤΟ**; legenda **ΒΑΣΙΛΕΩΣ/ΑΥΣΙΜΑΧΟΥ**.

Stare de conservare relativ bună.

Referință: Müller 1858, pl. VI, nr. 273; Regling 1910, p. 651-652, nr. 2480; De Callataș 1995b, p. 40-41; 1997, p. 141, anii 90-80 î. Hr.; Preda, Petac 2006, p. 37, nr. 134-135; Vilcu, Isvoranu, Nicolae 2006, p. 75, nr. 119 (pentru prescurtare nume magistrat monetar, la noi nu este un fals).

3. Informații arheologice privind locurile de descoperire

Ce date arheologice anterioare cunoaștem până în prezent în locurile cu descoperirile prezentate?

Pentru arealul extravilan al localității Coslugea (com. Lipnița, jud. Constanța), în zona unui vârf de deal aflat în sud-vestul Lacului Oltina, în punctul numit de localnici „Colțul Pietrei sau Dealul Pietrii”, este prezentă o așezare getică fortificată cu lungime de 150 m (**Fig. 4**). Ea este poziționată la aproximativ 3,2 km sud-est de localitatea Coslugea. Fortificarea așezării este realizată prin val (înalt de 2 m) și șanț de apărare (sub forma unui aproximativ arc de cerc), spre sud și vest. Conform cercetătorului Mihai Irimia, materialul ceramic getic și elenistic descoperit întâmplător aparține secolelor III-II î. Hr. (Irimia 2007, p. 145; 2010, p. 106). Deși așezarea fortificată nu a beneficiat de cercetări arheologice de salvare, sistematice sau de teren, sunt cunoscute o serie de informații privind câteva descoperiri monetare preromane realizate în mod întâmplător, unele fiind deja prezente în bibliografia numismatică, altele fiind încă inedite. Toate acestea sunt deosebit de importante, pentru că oferă informații privind cronologia sitului în contextul lipsei, pentru moment, a altor date arheologice mai precise.

Astfel, este de amintit, pentru perioadă preromană, un tezaur monetar compus din tetradrahme de tip macedonean, bătute pentru Alexandru cel Mare și Filip al III-lea Arideul. Acesta cuprindea 12 exemplare bătute la Amphipolis și Babylon. Al doilea tezaur cuprindea 14 piese care erau bătute la Amphipolis, Babylon, Sardes, Sidon și Tarsus. Din păcate nu se cunoaște exact locul respectivelor descoperiri, fiind exclusă descoperirea lor, în cursul anilor '80-'90 ai secolului trecut, în

Fig. 4. Imagine satelitară cu localizarea aşezării fortificate de la Coslugea, punctul „Colțul Pietrei sau Dealul Pietrii” (sursă Google Earth).

Fig. 4. Satellite image with the location of the fortified settlement at Coslugea, „Colțul Pietrei or Dealul Pietrii” point (source Google Earth).

interiorul fortificației. La aceste descoperiri adăugăm tezaurul de stateri postumi de tip Lysimachos publicat de față. În concluzie, evoluția aşezării, în acest stadiu al documentului monetar, s-ar fi desfășurat fie doar pe parcursul secolului al III-lea î. Hr. (Sîrbu, Trohani 1997, p. 512-539), fie în secolele III-I î. Hr.

Până în prezent, diferite piese arheologice descoperite la Dunăreni (com. Aliman, jud. Constanța) provin din interiorul unei aşezări fortificate getice, aflate în apropierea celei romane (Irimia 2007, p. 214, fig. 27), pe dealul Muzait, poziționată la aproximativ 5 km nord-est de sat, pe malul Dunării (**Fig. 5**). Modul de prezentare a aşezării și sistemul său de fortificare a sugerat inițial existența unei dave, fără însă a se putea, din punct de vedere arheologic, stabili evoluția și cronologia sa. Abia odată cu publicarea unor fotografii aeriene și interpretarea acestora, fortificația a fost pusă în lumină, cu toate detaliile vizibile de la suprafață. Considerată ca un *oppidum* (Ștefan 1986, 86-2/7, p. 73-87), prezintă un sistem complex de apărare și fortificare, care înglobează un mal natural înalt de 35 m corespunzător falezei, un zid cu un prim val de apărare, care închide o suprafață de aproximativ 4500 m², un șanț foarte larg care beneficiază și de sprijinul unei ravene naturale, urmat de alte trei valuri de apărare succesive cu șanțurile auxiliare în fața acestora, dintre care unul întrerupt și altul abia

vizibil astăzi la suprafața terenului (Irimia 2007, p. 148-149). De asemenea, un alt obiectiv care poate fi ușor individualizat din fotografiile aeriene și perieghezele efectuate la fața locului, este amplasarea unei porți de acces, în extremitatea de vest a fortificației, care era total inaccesibilă dinspre faleză. Ca urmare, „se impunea utilizarea unui traseu de acces obligatoriu și controlat, care folosea fie fundul șanțului sau pornea de la plajă, fie începând de la mijlocul acestuia, după ce urmasse fundul unui alt șanț, amplasat perpendicular pe întregul sistem de obstacole succesive, șanț realizat prin regularizarea și adâncirea unei vechi ravene” (Irimia 2007, p. 149). După o altă părere, este foarte posibil pentru acces să se fi săpat o rampă în peretele șanțului până la nivelul porții (Ștefan 1986, p. 73-87, 86-2/7). Puținele materiale arheologice recoltate de la suprafața sa cuprind fragmente ceramice grosiere locale și grecești (de la amfore de Sinope, Rhodos și Cos) (Irimia 2010, p. 98-99).

În raza localității, în interiorul fostului IAS, a mai fost descoperit un mormânt de incinerare, care poate fi datat, pe baza inventarului ceramic, în secolul al III-lea î. Hr. (Irimia 1973, p. 12-13; 1983, p. 84).

De asemenea, din punctul „Gura Zăvalului” provin urmele unei așezări și ale unei necropole getice de perioadă Latène (din secolele IV-I î. Hr.) (LMI III, p. 951, pozițiile 219, 220, 221). La fel ca și așezarea de la Coslugea, așezarea fortificată de la Dunăreni nu a beneficiat de cercetări arheologice de salvare sau sistematice.

Din punct de vedere monetar, pentru perioadă preromană, ca descoperiri izolate sunt de amintit o drahmă histriană din tipul Apollo (Talmațchi 2011, p. 457, nr. 11), două monede de bronz histriene din tipul cu zeul fluvial Istros (Talmațchi 2017, p. 393, nr. 32, 34-36, p. 394, nr. 41, 43), patru monede macedonene de bronz, dintre care trei bătute pentru Filip al II-lea și una pentru Alexandru al III-lea (Talmațchi 2003, p. 28, nr. 10-12; 2006, p. 169, nr. 11; 2008, p. 13, nr. 28) și o monedă de bronz „scitică” bătută pentru basileul Charaspes (Talmațchi 2006, p. 178, nr. 10). De asemenea, sunt de amintit două tezaure monetare compuse din tetradrahme de tip macedonean, bătute pentru Alexandru cel Mare și Filip al III-lea Arideul. Primul cuprindea opt exemplare bătute la Amphipolis și Babylon, iar al doilea cuprindea 14 piese bătute la Amphipolis, Babylon și Tarsus. Din păcate nu se cunoaște exact locul respectivelor descoperiri, fiind exclusă descoperirea lor, în cursul anilor '80-'90 ai secolului trecut, în interiorul fortificației. La aceste descoperiri adăugăm tezaurul de stateri postumi de tip Lysimachos publicat în catalogul de mai sus.

După cum se poate observa din analiza materialului monetar, este foarte posibil ca vestigiile specifice acestei așezări fortificate să aparțină, larg, secolelor IV-I î. Hr. Aceeași părere, pe baza complexității sistemului de apărare și a existenței unei incinte principale, îl făcea pe arheolog Mihai Irimia să propună aceeași datare a

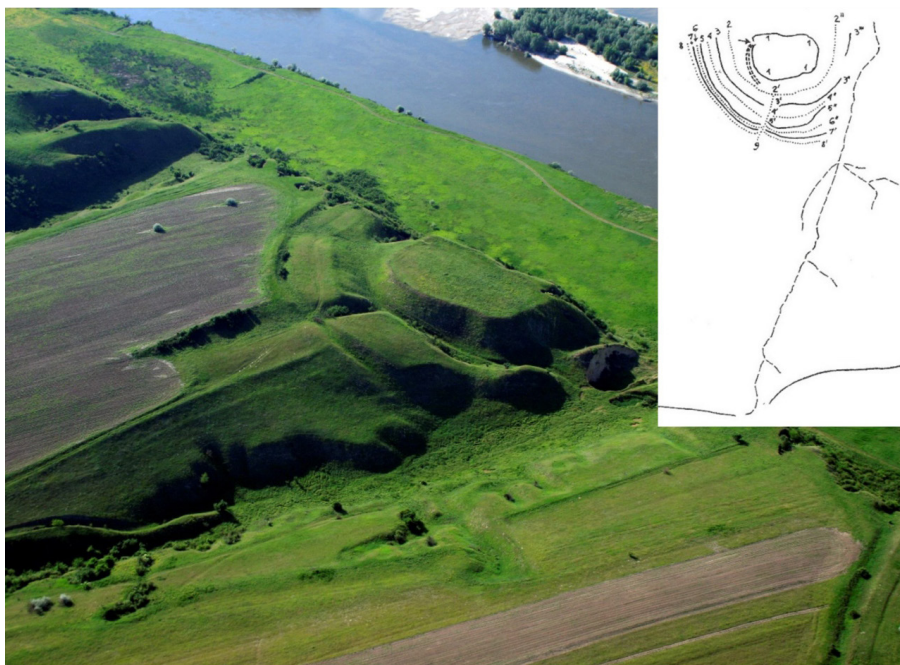

Fig. 5. Imagine aeriană și plan cu aşezarea fortificată de la Dunăreni (sursă Carmen Bem³, Compania Națională de Administrare a Infrastructurii Rutiere).

Fig. 5. Aerial image and plan with the fortified settlement at Dunăreni (source Carmen Bem, National Road Infrastructure Administration Company).

fortificației și, deci, „o evoluție mai îndelungată a aşezării” (Irimia 2007, p. 149). Acesta revine ulterior, pe baza unor fragmente ceramice strânse după efectuarea unui sondaj în cursul anului 2009, și propune o locuire mai restrânsă, specifică secolelor III-II î. Hr. (Irimia 2010, p. 99).

Ultimul lot de stateri provine din împrejurimile localității Hațeg (com. Adamclisi, jud. Constanța). Cu prilejul săpăturilor efectuate la Hațeg pentru executarea unui canal de irigații în apropierea Lacului Baci, în anul 1976, a fost descoperită o aşezare cu un inventar specific secolelor IV-II î. Hr. (**Fig. 6**). Acesta era compus din fragmente ceramice autohtone (lucrate cu mâna: oale, oale-borcan, castroane, căni și cești) și fragmente ceramice elenistice (de la aproximativ 20 de amfore din Thasos, Rhodos, Heraclea Pontica etc.), respectiv câteva vetre (Irimia

³ Mulțumim și pe această cale kolegi Carmen Bem (Miu) pentru ajutorul oferit și permisiunea publicării fotografiei aeriene.

Fig. 6. Imagine satelitară cu localizarea zonei afectate de lucrările de irigații din apropierea localității Hațeg (sursă Google Earth).

Fig. 6. Satellite image with the location of the area affected by the irrigation works near the village of Hațeg (source Google Earth).

1980, p. 100-101, p. 91, fig. 7, nr. 1-6, p. 94, fig. 8, nr. 1, 5-6, 8, 11-12; 2007, p. 149). Așezarea este poziționată la aproximativ 5-6 km sud de Dunăre (Irimia 2010, p. 99). Este foarte posibil ca staterii să fi fost descoperiți în zona afectată de introducerea conductelor de irigații și a stațiilor de pompare din zonă.

4. Comentariu

Cei 15 stateri prezentați în catalog au fost bătuți la Istros, Kallatis și Tomis, pe coasta de vest a Mării Negre, pe fondul eforturilor de război susținute de regele Pontului, Mithridates al VI-lea Eupator. Este perioada în care toate cetățile vest-pontice se aflau sub autoritatea regelui Pontului (Pippidi 1971, p. 137-145; Avram, Bounegru 1997, p. 155-165).

Atelierul monetar de la Histria a bătut un număr relativ mic de piese de aur din tipul Lysimachos postum, deși cunoaștem atestarea epigrafică a prezenței unui strateg al lui Mithridates al VI-lea Eupator în oraș cu garnizoana militară aferentă (Poenaru Bordea 1999, p. 158-159). Atelierul monetar de la Callatis a emis piese postume din tipul Lysimachos în două serii (prima de un stil bun, a doua de un stil inferior), fiind capabil a produce o monedă de bună calitate artistică, activitate care se integrează unui fenomen monetar general (Seyring 1958, p. 615). Cu toate

acestea, activitatea sa a fost considerată ca fiind marginală (Newel 1919, p. 126). În sfârșit, centrul tomitan este considerat ca fiind cea mai importantă monetărie emitentă de stateri postumi de tip Lysimachos de pe coasta de vest a Pontului Euxin (Poenaru Bordea 1975, p. 20; Talmațchi 2004, p. 182), prin volum și calitate (Poenaru Bordea 1974, p. 124; 1997, p. 63). Pentru acești stateri cunoaștem, din punct de vedere al stilului, două categorii distincte, ordinea de clasificare fiind cea cronologică, astfel: prima este cea care prezintă un stil bun, mult apropiat de cel folosit pe tetradrahmele și staterii de Byzantion (cu tridentul flancat de doi delfini) (Marinescu 2004, p. 131), iar cea de a doua prezintă un stil inferior (De Callataÿ 1995b, p. 44-45), unele exemplare fiind chiar barbarizate, chiar și fără atribute specifice (Iliescu 1979, p. 6, nr. III.).

Din punct de vedere cronologic, găsim în bibliografie mai multe propuneri, majoritatea asemănătoare. Octavian Iliescu propunea anii 130-55 î. Hr. pentru emiterea staterilor postumi de tip Lysimachos (Iliescu 2002, p. 52-53). Mai exact, emisiunile care prezintă un stil îngrijit sunt bătute pe la 130-110 î. Hr., iar cele care dețin un stil inferior sunt bătute pe la 90-55 î. Hr. (Iliescu 1979, p. 6-7; 1998, p. 158; 2000, p. 385). Gheorghe Poenaru Bordea considera în privința aceluiași emisuni postume posibilitatea stabilirii a două grupe, și anume: una mai timpurie (datată pe la 90/80 î. Hr.) și alta mai târzie (încadrată în limitele anilor 80-72 î. Hr.) (Poenaru Bordea 1979, p. 48). De asemenea, acest cercetător nu era partizanul baterii staterilor vest-pontici de tip Lysimachos și după anul 71 î. Hr. (Poenaru Bordea 2000, p. 85). Constantin Preda plasează majoritatea staterilor din tipul postum Lysimachos în perioada anilor 90-72 î. Hr., cu posibilitatea ca o mică parte să fie emiși în secolul al II-lea î. Hr. (Preda 1998, p. 113). Astăzi sunt specialiști care susțin această posibilitate, a baterii respectivilor stateri și după 71 î. Hr. (Vîlcu, Isvoranu, Nicolae 2006, p. 9), poate chiar până la momentul expediției lui Burebista (Iliescu 2000, p. 385).

Francois de Callataÿ, care s-a ocupat intensiv de această categorie de piese, consideră emiterea staterilor din tipul postum Lysimachos ca având un caracter compact, fiind realizate într-un interval scurt de timp, întrucât ștanțele de revers se caracterizează printr-o pregnantă omogenitate stilistică (De Callataÿ 1995b, p. 44). Consideră prima fază de emitere a staterilor postumi de tip Lysimachos ca aparținând secolului al II-lea î. Hr., poate pe la 150 î. Hr. (după stil, greutate și circulație), iar cea de a doua ar aparține debutului secolului I î. Hr. (De Callataÿ 1995b, p. 44). De asemenea, el constată existența unei cantități impresionante de stateri în descoperiri, numărul lor fiind în conexiune cu necesitatea crescută pentru recrutarea de mercenari în scopul susținerii campaniilor militare mithridatice. În consecință, consideră acești stateri ca „monede mercenare” (De Callataÿ 1995a, p. 55-58).

Producerea lor se datorează unui vast proces monetar, iar preluarea tipului și menținerea sa chiar și după decesul lui Lysimachos este, pe de o parte, expresia unei posibile rațiuni de ordin economic (Seyring 1958, p. 618). Tot atât de adevărat este și faptul că emiterea poate fi pusă mai ales pe seama satisfacerii nevoii de monedă de aur și argint pentru recrutarea și plata mercenarilor locali, din fiecare centru grecesc, necesari lui Mithridates al VI-lea Eupator în campaniile militare din confruntarea cu Roma (Avram 2003, p. 316). Este de amintit în acest sens ritmul de producere al monetărilor din Regatul Pontului, care s-a dovedit ascendent odată cu conflictele militare, mai precis cu etapele pregătitoare și debutul acestora, în contextul viitoarelor cheltuieli (De Callataÿ 1987, p. 60; 1997, p. 409; 2000, p. 358-359). Referitor la recrutarea de mercenari din rândul populațiilor locale în prima parte a secolului I î. Hr., sursele documentare lipsesc cu desăvârșire. Ultimele informații privitoare la „zonele noastre” se datorează participării bastarnilor ca mercenari angajați de către Regatul Macedonean (în timpul lui Filip al V-lea și Perseu) în conflictele cu dardanii și Roma republicană (Ruscu 2002, p. 229, 324), cu infanterie și cavalerie (Babeș 2010, p. 542). Spre exemplu, angajarea bastarnilor de către regele macedonean Perseu implica acordarea ca primă de participare a cinci stateri pentru fiecare infanterist și a 10 stateri pentru fiecare cavalerist, plata continuând pe măsura implicării fiecăruia în evenimentele militare respective (De Callataÿ 1997, p. 150). Populație predominant militară și agresivă ca mod de manifestare, bastarnii, odată cu stabilirea lor în nordul gurilor Dunării și în Delta (Pippidi 1967, p. 38-42), au reprezentat o continuă sursă de presiune efectuată asupra coloniilor grecești, dar s-au și apropiat fizic de zonele geografice unde au avut loc numeroase conflicte militare în perioada elenistică, fapt care le-a deschis obținerea de surse bogate prin practicarea intensivă a mercenariatului. Presiunea nu era realizată doar asupra zonei costiere, aceasta se manifesta și în zona dunăreană a comunităților getice, vezi în acest sens atacul efectuat asupra așezării fortificate de la Satu Nou, atestată din punct de vedere arheologic (Conovici 1992, p. 3-14; Irimia, Conovici 1989, p. 144).

Totuși, pentru începutul secolului I î. Hr., la Histria, „în cimitirul plan de incineratie din zona tumulului VI, în complexul funerar plan nr. 1” (Ruscu 2002, p. 254), a fost descoperit un pumnal curb cu teacă, care ar fi aparținut unui luptător mercenar provenit din Oltenia (de la nordul Dunării) și angajat de orașul milesian în susținerea contribuției sale la efortul militar destinat lui Mithridates al VI-lea Eupator, în conflictul desfășurat cu Roma (Rustoiu 2000, p. 277-288). Evident, putem lesne să ne gândim că acest militar nu era singur, deci era însoțit de alți localnici militari angajați cu același prilej. Și la Kallatis există „urme” funerare din a doua jumătate a secolului II-lea î. Hr., care ne pot conduce spre aceeași idee a prezenței membrilor populațiilor locale angajate ca mercenari. Amintim în acest

sens un mormânt de înhumăție cu o brățară de bronz plurispiralică de tip bastarnic (Bărlădeanu-Zavatin 1980, p. 231, 239), căci elementul bastarnic rămâne unul dintre cei mai puternici aliați mercenari ai lui Mithridates al VI-lea Eupator (Babeș 2010, p. 542). Deci, ambele complexe funerare, care se pot data între sfârșitul secolului al II-lea și prima jumătate a secolului I î. Hr., indică existența târzie a mercenariatului la populațiile nord-dunărene. Descoperiri de piese de armament și de harnașament în nord-estul Mării Negre, în mediul grecesc, specifice populațiilor locale, dovedesc tot implicarea mercenarilor barbari în armata lui Mithridates al VI-lea Eupator (Rustoiu 2000, p. 282).

Staterii postumi de tip Lysimachos descoperiți în zona de sud-vest a teritoriului istro-pontic reflectă deplasarea de luptători autohtoni (probabil geți) ca mercenari către conflictele regelui Pontului, Mithridates al VI-lea Eupator, la chemarea cetăților vest-pontice, mijlocitoare ale înțelegerilor convenite. Probabil că aceștia făceau parte din „neamurile trace care locuiesc lângă Istru...” (Rustoiu 2000, p. 281; conform lui Appian, *Mithr.* 15). Posibilele lor solde descoperite în teritoriile de la Coslugea, Dunăreni și Hațeg (deci inclusiv în apropierea unor așezări fortificate) sunt o dovadă a faptului că exponenții elitei militare locale s-au întors nevătamați din conflicte. Pe de altă parte, așa cum s-a constatat și în aria carpato-nistreană, descoperirea staterilor confirmă în această perioadă existența unor centre de putere locală în sud-vestul spațiului istro-pontic (Munteanu 2005, p. 253). După cum am mai menționat, tezaurele probabil că au fost compuse din mult mai multe exemplare, pe măsura contingentelor militare încorporate. Descoperirea monedelor nu s-a făcut în interiorul așezărilor amintite, ci undeva în afara acestora (șanțurile pentru conductele de irigații moderne nu urmau pantele înalte din apropierea Dunării, se căutau văile dintre dealuri, care erau adânci și abrupte, cu care se ajungea rapid la Dunăre; abia spre interiorul continental stațiile de pompare, cu patru turbine de obicei, foloseau zonele înalte pentru distribuirea pe distanțe cât mai lungi a apei respective). Credem, fără a avea însă pentru moment argumente în sprijinul ideii noastre, că ele provin din necropole, mormintele respective fiind, foarte posibil deja de câteva decenii în urmă, distruse iremediabil de către planurile de dezvoltare a sistemului de irigații național din Dobrogea.

Din păcate, puținele informații cunoscute privind aceste descoperiri de stateri postumi de tip Lysimachos ne opresc în a mai avansa cu alte considerații. De altfel, corelarea puținelor informații cunoscute este practic imposibil de făcut în mod direct cu vechile descoperiri arheologice din zonă (așezările fortificate și cele deschise). Sperăm că, în cursul activității noastre în domeniu, pe măsura amplificării cercetărilor arheologice în centre ale populației locale din Dobrogea, să mai avem ocazia de a publica astfel de descoperiri, dar în contexte arheologice

clare şi nu doar bănuite. Poate că, până la urmă, cea mai bună formă de protejare a patrimoniului cultural naţional şi de prevenţie a distrugerii sau înstrăinării sale, din partea statului român, ar fi o investiţie pe termen lung, substanţială din punct de vedere financiar (şi nu la limita avariei ca în prezent), în susţinerea tuturor cercetărilor arheologice de foarte bună calitate din România.

5. În loc de concluzii

Demersul nostru, prin informaţiile salvate, vine să aducă o contribuţie relativ modestă la cunoaşterea şi completarea datelor privind unele descoperiri de tezaure din teritoriul istro-pontic (a celor trei tezaure distincte, cel de al patrulea, apărut la Floriile, urmând a fi publicat cu o altă ocazie), de data aceasta a staterilor târzii din tipul *Lysimachos*. Aceste descoperiri se constituie în documente numismatice deosebit de valoroase ca surse în reconstituirea unor momente din istoria spaţiului istro-pontic, conectat la evenimente care au marcat şi zona Mării Negre în debutul secolului I î. Hr. Având în vedere apariţia lor fortuită în situaţii imposibil de controlat, de acum aproximativ 45-50 de ani, credem că staterii de faţă sunt doar mici părţi ale unor tezaure mai mari, în mod cert risipite pentru totdeauna. Sigur că stabilirea numărului lor total va rămâne mereu un ţel a cărui îndeplinire va fi iluzorie, consecinţă inerentă pentru astfel de descoperiri. Dar staterii rămân a fi foarte importanţi pentru cunoaşterea situaţiei monetare din Dobrogea sau nord-estul extrem al Traciei, într-o perioadă în care coloniile vest-pontice erau situate pe „frontiera” conflictelor duse de Regatul Pontului cu Roma republicană. Ele rămân ca emisiuni excepţionale, bătute într-un interval scurt de timp şi în cantităţi impresionante, atestând legături complexe între oraşele greceşti şi populaţiile „barbare” din zonă (Munteanu 2013, p. 370 şi nota 123 cu bibliografia, 374).

După cum am menţionat şi în introducere, iniţial ele au fost repertoriate cronologic ca momente ale descoperirii în primul deceniu al secolului al XXI-lea, doar că alegerea a fost făcută din perspectiva momentului în care au fost aduse la muzeu pentru verificări, pe baza declaraţiilor deţinătorilor. Niciunul dintre proprietarii finali nu erau printre cei care participaseră la descoperirea lor. Pentru unele situaţii, urmaşii descoperitorilor erau cei care au şi înstrăinat exemplarele respective. Toate au ajuns, după descoperirea lor, de fapt la sfârşitul anilor '70 şi în perioada anilor '80 etapizat, apoi în anii 1991-1993, în posesia unor foşti mari colecţionari din Constanţa (Radu Diaconu, Gheorghe Andreescu etc.). Aceştia în timp au decedat, iar colecţiile s-au disipat foarte curând în direcţii necunoscute. Alături de moştenitori şi colecţionarii respectivi au contribuit la acumularea informaţiei care există în acest moment privitor la aceste descoperiri.

Bibliografie

- Avram 2003:** Al. Avram, *Histria*, în: D. V. Grammenos, E. K. Petropoulos (Eds.), *Ancient Greek Colonies in the Black Sea*, volume I, Publications of the Archaeological Institute of Northern Greece, 4, Thessaloniki, 2003, p. 279-340.
- Avram, Bounegru 1997:** A. Avram, O. Bounegru, *Mithridates VI Eupator și coasta de vest a Pontului Euxin*, Pontica 30, 1997, p. 155-165.
- Babeș 2010:** M. Babeș, *Spațiul carpato-dunărean în secolele III-II a.Chr.*, în: M. Petrescu-Dîmbovița, Al. Vulpe (Coord.), *Istoria Românilor*, vol. I, Moștenirea timpurilor îndepărtate, București, 2010, p. 517-550.
- Bârlădeanu-Zavatin 1980:** E. Bârlădeanu-Zavatin, *Noi descoperiri în necropolele callatiene*, Pontica 13, 1980, p. 216-240.
- Canarache 1969:** V. Canarache, *Măști și figurine Tanagra din atelierele de la Callatis-Mangalia*, Constanța, 1969.
- Chera 1999:** C. Chera, *Necropole tomitane în contextul lumii romane vest-pontice (sec. I-IV p.Chr.)*, teză de doctorat, Universitatea „Ovidius” Constanța, Facultatea de Istorie, Drept și Științe Administrative, Constanța, 1999, mss.
- Conovici 1992:** N. Conovici, *Noi date arheologice privind începuturile culturii Poienești-Lukaševka și prezența bastarnilor în Dobrogea*, Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 43, 1, 1992, p. 3-14.
- Custurea, Talmațchi 2011:** G. Custurea, G. Talmațchi, *Repertoriul tezaurilor monetare din Dobrogea*, Constanța, 2011.
- De Callatay 1987:** Fr. de Callatay, *La politique monétaire de Mithridate VI Eupator, roi du Pont (120-63 av. J.-C.)*, în: G. Depeyrot, T. Hackens, G. Moucharte (Eds.), *Rythmes de la production monétaire, de l'antiquité à nos jours*, Actes du Colloque International organisé à Paris du 10 au 12 Janvier 1986 par la Monnaie de Paris, le Centre National de la Recherche Scientifique et le Séminaire de numismatique Marcel Hoc de l'Université Catholique de Louvain, Louvain-La-Neuve, 1987, p. 55-66.
- De Callatay 1995a:** Fr. de Callatay, *Les tétradrachmes de Lysimach frappés à Callatis*, Studii și Cercetări de Numismatică 11, 1995, p. 55-58.
- De Callatay 1995b:** Fr. de Callatay, *Les derniers statères posthumes de Lysimaque émis à Istros, Tomis et Callatis*, în: S. Torbajov, V. Yotov (Eds.), *Numismatic and Sphragistic contributions to ancient and medieval history of Dobrudja*, International Symposium, Dobrich, 1993, Dobrudja 12, 1995, p. 39-49.
- De Callatay 1997:** Fr. de Callatay, *L'histoire des guerres mithridatiques vue par les monnaies*, Numismatica Lovaniensia 18, 1991.
- De Callatay 2000:** Francois de Callatay, *Guerres et monnayages à l'époque hellénistique. Essai de mise en perspective suivi d'une annexe sur le monnayage de Mithridate VI Eupator*, Economie antique. La guerre dans les économies antiques, Entreteniens d'Archéologie et d'Histoire, 5, Saint-Bertrand-de-Cornminges, 2000, p. 337-364.
- Iliescu 1979:** O. Iliescu, *Note de numismatică greacă antică*, Cercetări Numismatice 2, 1979, p. 3-14.
- Iliescu 1998:** O. Iliescu, *Sur un Pseudo-Lysimaque frappé à Tomis*, Quaderni Ticinesi, Numismatica e Antichità Classiche 27, 1998, p. 151-160.
- Iliescu 2000:** O. Iliescu, *Despre un stater emis la Tomis*, în: M. Iacob, E. Oberländer-Târnoveanu, Fl. Topoleanu (Eds.), *Istro-Pontica. Muzeul tulcean la a 50-a aniversare, 1950-2000, Omagiu lui Simion Gavrilă la 45 de ani de activitate, 1955-2000*, Tulcea, 2000, p. 379-386.
- Iliescu 2002:** O. Iliescu, *Istoria monetei în România (c. 1500 î.e.n.-2000)*, Cronologie-Bibliografie-Glosar, București, 2002.

- Irimia 1973:** M. Irimia, *Descoperiri noi privind populația autohtonă a Dobrogei și legăturile ei cu coloniile grecești (sec. V-I î.e.n.)*, Pontica 6, 1973, p. 7-71.
- Irimia 1980:** M. Irimia, *Date noi privind așezările getice din Dobrogea în a doua epocă a fierului*, Pontica 13, 1980, p. 66-118.
- Irimia 1983:** M. Irimia, *Date noi privind necropolele din Dobrogea în a doua epocă a fierului*, Pontica 16, 1983, p. 69-148.
- Irimia 2007:** M. Irimia, *Considerații privind așezările getice din Dobrogea și problema existenței unor emporia în zona Dunării inferioare*, Pontica 40, 2007, p. 137-225.
- Irimia 2010:** M. Irimia, *Centres de pouvoir gètes préromains au sud-ouest de la Dobroudja. Réalités archéologiques et certaines considérations historiques*, Pontica 43, 2010, p. 83-128.
- Irimia, Conovici 1989:** M. Irimia, N. Conovici, *Așezarea getică fortificată de la Satu Nou-„Valea lui Voicu” (com. Oltina, jud. Constanța). Raport preliminar*, Thraco-Dacica 10, 1989, p. 115-154.
- Marinescu 2004:** C. Marinescu, *From Byzantium to the Black Sea: dies, engravers and the production of posthumous Lysimach coinages during the 3rd-2nd C. BC*, Acta Musei Varnensis II, Numismatic and sphragistic contributions to history of the Western Black Sea Coast, International Conference, Varna, september 12th-15th 2001, 2004, p. 127-139.
- Martini, Vismara 1996:** R. Martini, N. Vismara, *Nummi Selecti. Monete e medaglie provenienti da collezioni pubbliche e private del Cantone Ticino pubblicate in occasione del X anniversario del Circolo Numismatico Ticinese*. KOINÓN, Materiali e studi numismatici, Milano, 1996.
- Munteanu 2005:** L. Munteanu, *Quelques considérations concernant les découvertes des monnaies d'or de type Lysimaque dans la Dacie intracarpatique*, în: V. Cojocaru (Ed.), *Ethnic Contacts and Cultural Exchanges North and West of the Black Sea (from the Greek Colonization to the Ottoman Conquest)*, Iași, 2005, p. 237-254.
- Munteanu 2013:** L. Munteanu, *Legăturile orașelor grecești vest-pontice cu populațiile „barbare” în epoca elenistică. Evidența numismatică*, în: F. Panait Birzescu, I. Birzescu, , Fl. Matei-Popescu, A. Robu, Adrian (Eds.), *Poleis în Marea Neagră: relații interpontice și producții locale*, Actele colocviului organizat de Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” și Filiala Iași a Academiei Române, București, 27-28 septembrie 2012, București, 2013, p. 362-394.
- Müller 1858:** L. Müller, *Die Münzen des Thrakischen Königs Lysimachos*, Copenhagen, 1858.
- Newell 1919:** T. Newell, *The Alexandrine Coinage of Sinope*, American Journal of Numismatics 52, 1919, p. 117-127.
- Pick 1898:** B. Pick, *Die Antiken Münzen Nord-Griechelands, Die antiken Münzen von Dacien und Moesien*, I, Berlin, 1898.
- Petac 2005:** E. Petac, *La Collection M. C. Sutz (Bibliothèque de l'Académie Roumaine, Bucarest). I. Istros, Kallatis, Tomis, Wetteren*, 2005.
- Pippidi 1967:** D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1967.
- Pippidi 1971:** D. M. Pippidi, *I Greci nel Basso Danubio dell'età arcaica alla conquista romana*, Milano, 1971, p. 137-145.
- Poenaru Bordea 1974:** Gh. Poenaru Bordea, *Le trésor de Mărășești. Les statères en or des cités du Pont Gauche et le problème des relations avec le monde grec et les populations locales aux IVe-I^e siècles av. n.è.*, Dacia N.S. 18, 1974, p. 103-125.
- Poenaru Bordea 1975:** Gh. Poenaru Bordea, *Studiile de numismatică greacă în România între 1947-1974*, Buletinul Societății Numismatice Române 67-69/121-123, 1973-1975, 1975, p. 17-41.
- Poenaru Bordea 1979:** Gh. Poenaru Bordea, *Les statères ouest-pontiques de type Alexandre le Grande et Lysimaque*, Revue Belge de Numismatique et de Sigillographie 125, 1979, p. 37-51.
- Poenaru Bordea 1997:** Gh. Poenaru Bordea, *Emisiunile monetare din atelierele grecești de pe litoralul românesc al Mării Negre (sec. VI î. Hr.-III). Un stadiu al problemei*, în: 130 de ani de la crearea sistemului monetar românesc modern, București, 1997, p. 56-70.

- Poenaru Bordea 1999:** Gh. Poenaru Bordea, *À propos du Pont Occidental et du Bas-Danube à l'époque de Mithridate VI Eupator*, *Revue Belge de Numismatique et de Sigillographie* 145, 1999, p. 155-164.
- Poenaru Bordea 2000:** Gh. Poenaru Bordea, *Mithridates (Mithridates) (Mitridate) VI Eupator Dionysos*, în: C. Preda (Coord.), *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, vol. III, M-Q, București, 2000, p. 83-86.
- Preda 1998:** C. Preda, *Istoria monedei în Dacia preromană*, București, 1998.
- Preda, Petac 2006:** C. Preda, E. Petac, *Les monnaies dor de la Bibliothèque de L'Académie Roumaine, I. Monnaies grecques et romaines*, Wetteren, 2006.
- Regling 1910:** K. Regling, *Die Antiken Münzen Nord-Griechenlands, Die antiken Münzen von Dacien und Moesien, 2.1., Die Münzen von Odessos und Tomis*, Berlin, 1910.
- Ruscu 2002:** L. Ruscu, *Relațiile externe ale orașelor grecești de pe litoralul românesc al Mării Negre*, Cluj-Napoca, 2002.
- Rustoiu 2000:** A. Rustoiu, *Mercenari barbari la Histria și Callatis în secolul I a.Chr., Interpretări arheologice și istorice*, Istros 10, 2000, p. 277-288.
- Seyring 1958:** H. Seyring, *Parion au 3e siècle avant notre ère*, în: H. Ingholt (Ed.), *Centennial Publication of The American Numismatic Society*, The American Numismatic Society, New York, 1958, p. 603-625.
- Sîrbu, Trohani 1997:** V. Sîrbu, G. Trohani, *Cites et établissements fortifiés entre les Carpates Méridionales, le Danube et la Mer Noire (V^e-IIIe siècles av. J.-C.)*, în: P. Roman, S. Diamandi, M. T. Alexianu, L. Sîrbu, A. Poruciu, V. Cojocaru (Eds.), *Proceedings of The Seventh International Congress of Thracology, Constanta-Mangalia-Tulcea, 20-26 May 1996, The Thracian World at the Crossroads of Civilisations, I*, București, 1997, p. 512-539.
- Ștefan 1986:** A. S. Ștefan, *Archéologie aérienne en Roumanie, Photo-Interprétation, images aériennes et spatiales* 25, 1-2 (1986), numéro spécial, Paris, 1987.
- Talmațchi 2003:** G. Talmațchi, *Descoperiri monetare macedonene în Dobrogea*, *Buletinul Societății Numismatice Române* 92-97/146-151, 1998-2003, 2003, p. 27-37.
- Talmațchi 2004:** G. Talmațchi, *Aspecte privind circulația monedelor în spațiul extracarpatic dintre Dunăre și Nistru emise de coloniile grecești vest-dobrogene (sec. V-I a.Chr.)*, în: I. Cîndea, V. Sîrbu, M. Neagu (Eds.), *Prinos lui Petre Diaconu la 80 de ani*, Brăila-Călărași, 2004, p. 175-182.
- Talmațchi 2006:** G. Talmațchi, *Les monnaies autonomes d'Istros, Callatis et Tomis. Circulation et contexte*, Wetteren, 2006.
- Talmațchi 2008:** G. Talmațchi, *Some data concerning the Macedonian bronze coin in Dobrudja (isolated discoveries and hoards)*, *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos* 25, 2008, p. 7-38.
- Talmațchi 2011:** G. Talmațchi, *Monetăriile orașelor vest-pontice Histria, Callatis și Tomis în epoca autonomă, -Iconografie, Legendă, Metrologie, Cronologie și Contramarcare*, Cluj-Napoca, 2011.
- Talmațchi 2017:** G. Talmațchi, *Din nou despre activitatea monetăriei histriene în perioada preromană*, în: G. Nuțu, S. C. Ailincăi, C. Micu (Eds.), *Omul, Fluviul și Marea. Studii de arheologie și istorie în onoarea lui Florin Topoleanu la a 65-a aniversare*, 13, Cluj-Napoca, 2017, p. 379-410.
- Talmațchi 2023a:** G. Talmațchi, *Monede celtice și geto-dacice în contextul comunităților locale din nord-estul Traciei (secolele III-I a.Chr.)*, București, 2023.
- Talmațchi 2023b:** G. Talmațchi, *About some late Lysimachus type staters from Kallatis and Tomis*, *Pontica* 56, Supplementum X, *Aux sources des connaissances historiques. Épigraphie, textes littéraires et documents archéologiques*, Constanța, 2023, p. 665-674.
- Vilcu, Isvoranu, Nicolae 2006:** A. Vilcu, Th. Isvoranu, E. Nicolae, *Les monnaies dor de l'Institut d'Archéologie de Bucarest*, Wetteren, 2006.

Cataloage din seria SNG (Sylloge Graecorum Nummorum)

SNG XI – W. Stancomb, *Sylloge Nummorum Graecorum, Vol. XI, The Wiliams Stancomb collection of coins of the Black Sea region*, Oxford, 2000.

Legislație

LMI III – *Lista Monumentelor Istorice*, MO nr. 646 bis/16/07/2004, Ordinul ministrului culturii și cultelor nr. 2.314/2004, vol. III, București, 2004.

Surse web

https://www.ziuaconstanta.ro/images/stories/2010/05/online/pdf/irigaiile_n_dobrogea.pdf